

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมมนุษย์
2. แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภค และการถ่ายทอดความรู้ของครอบครัว และชุมชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกับการเรียนรู้
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมมนุษย์

มนุษย์จะมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการเรียนรู้และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้

นอกจากสิ่งแวดล้อมแล้ว มนุษย์ยังสัมพันธ์กับสิ่งที่เป็นนามธรรม อันได้แก่ ระบบคุณค่าที่ยึดถือ ตลอดจนความรู้สึกและทัศนคติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตาม สิ่งที่เป็นนามธรรมนี้ทำให้เกิดการเรียนรู้การปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานของสังคมระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมกายภาพ

ในแต่ละความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมีมิติทางด้านเวลาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ในชีวิตประจำวัน กิจกรรมต่าง ๆ มักเกิดขึ้นตามเวลา กิจกรรมอาจเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา ดังนั้น พฤติกรรมของมนุษย์จึงผูกพันกับเวลาเสมอ สิ่งที่สำคัญมาทั้งหมดนี้ล้วนเป็น องค์ประกอบของสภาวะหรือสภาพการณ์ที่เกิดความสัมพันธ์ขึ้น ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม องค์ประกอบเหล่านี้ย่อมมีส่วนในการกำหนดสภาพทางพฤติกรรม อาจสนับสนุนหรือเป็นอุปสรรค ต่อการเกิดพฤติกรรม

สภาพแวดล้อมทางกายภาพแม้จะมีอิทธิพลต่อลักษณะทางพฤติกรรม แต่คงไม่ได้กำหนด พฤติกรรมโดยตรงเป็นที่แน่นอน เลวิน (Lewin คศ. 1951) นักจิตวิทยากลุ่มเกสตัลท์ (Gestalt) ไม่ได้สนใจแต่เพียงกระบวนการรับรู้และเรียนรู้ แต่ได้ให้ความสำคัญต่อการเกิด พฤติกรรม โดยเป็นอิทธิพลที่เป็นตัวกำหนดทางพฤติกรรม ซึ่งเลวินได้เสนอว่า พฤติกรรม มนุษย์นั้น เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างอิทธิพลภายในตัวบุคคลกับอิทธิพลภายนอกที่แต่ละ บุคคลรับรู้ด้วย บุคคลจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไร และเมื่อไร จึงไม่ได้ถูกกำหนดโดยความ ต้องการของมนุษย์ หรือ โดยสิ่งเร้าภายนอกอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ถูกกำหนดโดยอิทธิพลทั้งภายใน และภายนอกที่สัมพันธ์กับความที่เป็นประสบการณ์ของบุคคล ทฤษฎีสถานของเลวิน (Lewin's Field Theory ได้อ้างใน สมบูรณ์ ศาสดาชีวิต, 2526, หน้า 24) ศึกษาพฤติกรรมที่สัมพันธ์กับ ขอบเขตสภาพแวดล้อมที่บุคคลมีประสบการณ์ในชีวิต (life space) ของปัจเจกชนไว้ว่า พฤติกรรม ของคนเราขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่บุคคลนั้น ๆ รับรู้ ซึ่งรวม ถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรม”

วิลลิสท์ หรยางกูร (2535, หน้า 35) กล่าวว่า ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ทางกายภาพนั้น จะทำให้เกิดกระบวนการทาง พฤติกรรมที่เด่นชัด คือ

1. กระบวนการรับรู้ คือกระบวนการที่รับข่าวสาร จากสภาพแวดล้อม โดยผ่านทาง ระบบสัมผัส กระบวนการนี้จึงรวมการรู้สึก (Sensation) ด้วย
2. กระบวนการรู้ คือ กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางจิตที่รวมการเรียนรู้ การจำ การคิดซึ่งย่อรวมถึงการพัฒนาด้วย กระบวนการรู้จึงเป็นกระบวนการทางปัจจัย ซึ่งเป็น พฤติกรรมภายใน
3. กระบวนการเกิดพฤติกรรมในสภาพแวดล้อม (Spatial behavior) คือ กระบวนการ ที่บุคคลมีพฤติกรรมเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อม มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมผ่านการกระทำ เป็นที่สังเกตได้จากภายนอก เป็นพฤติกรรมภายนอก กระบวนการทางพฤติกรรมทั้ง 3 นี้ มีความต่อเนื่อง และสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน เราไม่สามารถทราบได้ว่า เกิดจากกระบวนการ หนึ่งสู่อีกกระบวนการหนึ่งได้อย่างไร และไม่มี ความจำเป็นต้องแยกเป็นขั้นตอนที่ชัดเจน คังนั้น

กระบวนการทางพฤติกรรมที่เสนอนี้ จึงมีความประสงค์ เพื่ออธิบายให้เกิดความเข้าใจในสาระสำคัญของลักษณะเฉพาะทางพฤติกรรม เท่านั้น

อาจกล่าวโดยสรุปว่าพฤติกรรมของมนุษย์ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพและเวลาต่อเมื่อระบบเวลายังยาวนานเท่าไรลักษณะสภาพแวดล้อมก็ย่อมมีโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงไป อาจจะดีหรือไม่ดีก็ตามแต่ พฤติกรรมของมนุษย์ก็ต้องปรับไปตามสภาพที่เปลี่ยนไปด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการบริโภคและการถ่ายทอดความรู้ของครอบครัวชุมชน

กองโภชนาการ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุขให้ความหมาย "พฤติกรรมกรรมการบริโภค" คือ การกระทำใด ๆ ของบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีหรือเกี่ยวข้องกับการบริโภคอาหาร เช่น การเลือกบริโภคอาหาร การเลือกซื้ออาหาร การเตรียมและการประกอบอาหาร เป็นต้น

การเลือกบริโภคอาหาร แยกออกเป็น 2 ประเด็นคือ

1. การเลือกบริโภคอาหารที่พึงประสงค์ หมายถึง การเลือกรับประทานอาหารให้เหมาะสมกับความต้องการในสุขภาพและวัยต่าง ๆ เลือกอาหารที่สด สะอาด ซึ่งมีอยู่ในท้องถิ่น ตามฤดูกาล คำนึงถึงประโยชน์ และคุณค่าทางอาหารมากกว่าราคา รสชาติ ค่านิยมของอาหาร เลิกความเชื่อผิด ๆ เกี่ยวกับการกินอาหาร

2. การเลือกบริโภคที่ไม่พึงประสงค์ หมายถึงความเชื่อแบบผิด ๆ ไม่มีเหตุผลเกี่ยวกับการกิน เช่น ความเชื่อในเรื่องความเจ็บป่วย ข้อห้ามต่าง ๆ ที่มีมาแต่โบราณที่ทำให้เกิดโทษ

องค์การอนามัยโลก ได้ตั้งความหวังไว้ว่า ในปี พ.ศ. 2543 ประชาชนทุกคนจะมี "สุขภาพดีถ้วนหน้า" ตามสภาพของเศรษฐกิจและสภาพของท้องถิ่น โดยอาศัยความร่วมมือของชุมชน และความร่วมมือนี้ต้องเป็นความต้องการและสมัครใจของชุมชนเอง ในอันที่จะแก้ไข ปัญหาที่เกิด ขึ้น เพื่อตนเอง ครอบครัว และชุมชนของเขาเอง เนื่องจากคุณภาพชีวิตของคนไทย จะดีได้นั้น จำเป็นต้องบรรลุเกณฑ์ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) อันหมายถึง ความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์แต่ละคนในสังคม โดยเป็นที่ยอมรับกันว่า ประชาชนจะมีคุณภาพที่ดีต้องมีความจำเป็นพื้นฐาน 9 หมวด ซึ่งระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ

สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (2535-2539) มีดังนี้ คือ อาหารดี มีบ้านอาศัย ศึกษาอนามัยถ้วนทั่ว
ครอบครัวปลอดภัย รายได้ดี มีลูกไม่มาก ออกกำลังกาย พาผู้สูงอายุ บำรุงสิ่งแวดล้อม

คงจะเห็นได้ว่า "อาหารและโภชนาการ" ได้รับการบรรจุให้เป็นองค์ประกอบสำคัญใน
หมวดที่ 1 ของเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานของชีวิต (จปฐ.) โดยระบุว่า "ประชาชนได้กิน อาหาร
ที่ถูกสุขลักษณะและเพียงพอกับความต้องการของร่างกาย" แต่ถ้าประชาชนบริโภคอาหาร ไม่ถูก
ต้องหรือไม่ถูกสุขลักษณะจะเกิดปัญหาโภชนาการตามมาคือ การขาดสารอาหารการได้รับสาร
อาหารเกิน ซึ่งอาจทำให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรบุคคลในวัยทำงานของสังคม โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว
แบบแผนในการรับประทานอาหารของคนในแต่ละสังคมแต่ละ วัฒนธรรม จะถูกจำกัดอยู่ใน
กรอบของการเลือกอาหารด้วยปัจจัยต่าง ๆ หลายประการด้วยกัน นับตั้งแต่สภาพทางภูมิศาสตร์
ความสามารถในการผลิตการกระจายอาหาร สภาพทางเศรษฐกิจ ตลอดจนปัจจัยทางด้าน
วัฒนธรรมเป็นต้น ซึ่งปัจจัยทางวัฒนธรรมนั้นจะหมายถึง ความเชื่อ บริโภคนิสัย และขนบ
ธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการรับประทานอาหาร

การบริโภคอาหารไม่ใช่พฤติกรรมธรรมชาติ ที่บุคคลจะทำได้โดยเสรีตามอำเภอใจ
การบริโภคการกระทำทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม และเกี่ยวข้องกับผู้อื่นเสมอ มนุษย์มี
การเรียนรู้พฤติกรรมการบริโภค โดยผ่านกระบวนการกล่อมเกลาทางสังคม ซึ่งเป็น
กระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่ง เพื่อให้สมาชิกในสังคมได้รับและยึดถือปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน
ทั้งทางด้านพฤติกรรม ความเชื่อ เป็นการให้การศึกษาเพื่อให้บุคคลเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม
ให้มีความเข้าใจในวัฒนธรรม โดยทั่วไปในสังคม มีการกล่อมเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการที่
ต่อเนื่องกันไปจนตลอดชีวิต ที่บุคคลจะต้องประสบ ไม่ว่าจะเป็นการให้การอบรมโดยตรง
หรือทางอ้อม นอกจากนั้นในขณะที่ปัจเจกชนเข้าไปมีส่วนร่วมในรูปของสังคมใหม่ และสถาบัน
ใหม่เขาจะต้องเรียนรู้กฎเกณฑ์ใหม่ และยอมรับค่านิยมใหม่ (อานนท์ อาภาภิรม, 2525, หน้า 55)

ในขณะเดียวกัน ผู้ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ได้ดีที่สุดในชุมชน คือ ครอบครัว
กลุ่มเพื่อน โรงเรียน และกลุ่มอาชีพ โดยมีครอบครัวเป็นหน่วยสำคัญที่สุด (จางง อติวัฒน์สิทธิ์
, 2523, หน้า 195) การถ่ายทอดความรู้ภายในครอบครัวมีความสำคัญกับสมาชิกในครัวเรือนมาก

การที่สมาชิกได้ทำงาน กินอยู่ร่วมกันกับพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย จึงเป็นการพัฒนาทั้งปัญญา ทักษะแต่น่าเสียดายที่สมัยนี้มีอาชีพใหม่ ๆ เกิดขึ้น ทำให้ชีวิตของครอบครัวต้องแยกจากกัน (ประเวศ วะสี ; 2532 , หน้า 23)

การบริโภคอาหารเป็นวัฒนธรรมที่คนในสังคมนั้น ๆ ปฏิบัติและมีการสืบทอด โดยผ่านกระบวนการกล่อมเกลாதงสังคม และการเรียนรู้ทางสังคม ชูเกียรติ ถิสุวรรณ . (2535, หน้า ข) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้ในท้องถิ่นชนบท ภาคเหนือ และอธิบายถึงการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนว่า เริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว โดยใช้วิธีสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัว ที่มีความรู้หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ผู้เรียน คือ ลูกหลาน หรือเครือญาติ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดความรู้ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญจะกลายเป็นผู้สอนคนในรุ่นหลังต่อ ๆ ไป สุหัตตรา สุภาพ (2535, หน้า 48) กล่าวถึงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในสังคมมนุษย์ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เพื่อให้มนุษย์มีแบบแผนของความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่กลุ่ม และสามารถดำรงร่วมกับกลุ่มได้อย่างเป็นระเบียบ โดยการขัดเกลาอบรมสั่งสอนตลอดชีวิต เรียกว่ากระบวนการขัดเกลาทางสังคม ซึ่งมีวิธีการ คือ

1. การขัดเกลาโดยตรง เป็นการชี้ทางและแนะแนวทางในการปฏิบัติต่อบุคคลอย่างจริงจังและเจตนา ซึ่งพบเห็นเสมอในครอบครัว โรงเรียน วัด โดยการบอกเล่า สั่งสอน
 2. การขัดเกลาโดยอ้อม เป็นการอบรมที่ไม่ได้บอกกันโดยตรง แต่เป็นการเรียนรู้ จากการรับประสบการณ์ การสังเกต หรือเรียนรู้ จากการกระทำของผู้อื่น จากสังคมและกลุ่มเพื่อน
- ชนิดา รักษ์พลเมือง (2534, หน้า 157) กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้ วัฒนธรรมและทักษะที่จำเป็น ตามกระบวนการขัดเกลาทางสังคม นอกจากจะเป็นการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว ยังเป็นการช่วยพัฒนาบุคคลในทางที่ต้องการและให้บุคคลเรียนรู้ การปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตที่เป็นระเบียบและมีทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดชีวิตของบุคคลและเป็นกระบวนการสองทางในการเรียนรู้วัฒนธรรม หรือวิถีชีวิต แนวความคิด คำนิยม ระหว่างสมาชิกเก่าและสมาชิกใหม่ ของสังคม โดยผ่านสื่อต่าง ๆ นับตั้งแต่

ครอบครัว โรงเรียน ศาสนา สถานที่ทำงาน หรือสื่อมวลชน เป็นการขัดเกลา ทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ

แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรมกับการเรียนรู้

สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จะช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยต่าง ๆ เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ การศึกษา การคมนาคม การสื่อสาร เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะวิถีชีวิตของคนบรรพต วีระสัย 2534, (หน้า, 20) กล่าวว่า “ การเปลี่ยนแปลงมีปรากฏ ทั้งในส่วนที่เป็นโลกแห่งกายภาพ คือ พื้นดิน พื้นน้ำ ร่างกายของสิ่งมีชีวิต และโลกแห่งนามธรรม อันได้แก่ ความคิด ความเชื่อต่าง ๆ รวมทั้งส่วน ที่เป็นสังคมและวัฒนธรรม” เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแล้วสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้คือ การเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมซึ่งขึ้นอยู่กับทางเลือกปฏิบัติของคนในสังคม ความแตกต่างระหว่างพฤติกรรมในอุดมคติและที่ปฏิบัติจริง ย่อมปรากฏให้เห็นได้ชัด ในการเลือกปฏิบัติของคนในสังคม แต่โดยที่การปฏิบัติจริง ๆ นั้นกลับมีแนวโน้มที่จะรับเอาวัฒนธรรมหรือเฟื่องเลี้ยงค่านิยมในทางเศรษฐกิจมากกว่า เมื่อใดก็ตามที่ความคิดของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป เมื่อนั้น ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงในด้านพฤติกรรม ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญอย่างยิ่งของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมที่แท้จริงนั้น เป็นการเลือกปฏิบัติของคนในสังคมเอง

วัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนนั้น ล้วนแต่เป็นสิ่งที่มนุษย์คิดค้น สร้างขึ้น และร่วมกันใช้ เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ดังนั้นวัฒนธรรมจึงไม่ใช่เป็นของคนใดคนหนึ่งและวัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมภายในชุมชน จะมีความโยงใยถึงกันทุกวัฒนธรรม มีความเกี่ยวข้องกัน แต่วัฒนธรรมโยงใยความเกี่ยวข้องแต่ละด้านอาจจะแตกต่างกันไป สิ่งนั้นก็แล้วแต่หน้าที่ของวัฒนธรรม ที่สมาชิกสร้างกรอบขึ้นมาร่วมกันใช้ภายในชุมชน วัฒนธรรมก็ไม่ได้หมายความว่า เป็นสิ่งของที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นรูปธรรมแต่เพียงอย่างเดียว วัฒนธรรมยังได้รวมถึงสิ่งที่เป็นนามธรรม ซึ่งมนุษย์ได้คิดค้นขึ้นด้วย(รพีพรรณ สุวรรณรัฐโชติ ,2530, หน้า 30)

กาญจนา แก้วเทพ ได้สำรวจความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” เท่าที่ปรากฏและใช้ อยู่ในสังคมไทยอย่างเช่น “วัฒนธรรม” หมายถึง วิถีทางและแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของ ชุมชนที่ได้ปฏิบัติสิ่งสมกันมา รวมทั้งความคิดต่าง ๆ ที่คนได้กระทำ สร้างถ่ายทอด สะสม และรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง อาจอยู่ในรูปแบบของความรู้ การปฏิบัติ และ ความเชื่อ ตลอดจนวัตถุสิ่งของอันเกิดจากการคิดและการกระทำของมนุษย์ เมื่อพิจารณาในแง่นี้ วัฒนธรรมคือความรู้ที่นึกคิด และการปฏิบัติของมนุษย์เอง ไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากชีวิตของเขาเอง เป็นชีวิตส่วนรวมของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาจากชีวิตของเขา จึงกล่าวได้ว่า ชีวิตของวัฒนธรรม หมายถึงชีวิตของมนุษย์เอง และในแง่มิติที่ครอบคลุมนั้น วัฒนธรรมจะครอบคลุมถึงวิถีชีวิต การทำมาหากินและระบบเศรษฐกิจ

เมื่อวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิต และวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย สนิท สมักรการ และ ผองจิตต์ อริคมันนทะ (อ้างใน สนธยา พลศรี , 2523 ,หน้า 100) ได้อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ว่า “เป็นการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ วัฒนธรรมมีลักษณะที่ไม่อยู่นิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมหากเป็นไปอย่างช้า ๆ เรียกว่า “สติดัย” ถ้าเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เรียกว่า “พลวัต” การเปลี่ยนแปลงในด้านนี้ เช่น ภาษา การคิดค้นคำใหม่ ๆ เปลี่ยนแปลงแนวความคิด กฎเกณฑ์ บ้านที่อยู่อาศัย การรับประทานอาหาร เป็นต้น สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในสาระสำคัญของวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน อันเป็นที่รวมของวัฒนธรรมนั่นเอง

ไวส์ (Wiese) และฟองพันท์ มณีรัตน์ กล่าวว่า “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งของหรือเรื่องราว ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้และการเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ดังนั้นการเรียนรู้ของคนอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมได้

ในขณะที่สังคมวัฒนธรรม มีความพยายามที่จะคงเดิมไว้แต่ตัวของมันเองก็มีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ การเปลี่ยนแปลงบางอย่างจะปรากฏให้เห็นได้ชัดเจนกินระยะเวลา นาน แต่บางอย่างอาจเป็นไปอย่างรวดเร็วทำให้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาพฤติกรรมกรรมการเลือกบริโภคอาหารของชาวชนบทภาคเหนือกับยุคที่สังคมเปลี่ยนแปลงนี้ มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอยู่หลายเรื่อง

เบญญา ยอดคำเนิน (2521) ได้ศึกษา “ปัจจัยทางวัฒนธรรมที่เป็นข้อจำกัดทางโภชนาการของประชาชนในอำเภอห้างฉัตร และอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง” โดยเลือกอำเภอละ 2 ตำบล ในแต่ละตำบลเลือก 1 หมู่บ้าน และใน 1 หมู่บ้าน เลือกสัมภาษณ์หมอตำแย หมอเมือง (หมอแผนโบราณ) และผู้รู้บางคนทั้งหญิงและชาย จำนวน 15 คน โดยมีเครื่องมือในการเก็บข้อมูลคือ แบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าวสาร ที่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องนี้โดยเฉพาะ โดยเน้นถึง ความเชื่อ ทศนคติเกี่ยวกับอาหารแบบสอบถามการศึกษา ซึ่งเน้นถึงเรื่องการปฏิบัติ และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรับประทานอาหาร และรวบรวมจากประสบการณ์และการสังเกตของผู้วิจัย ในฐานะที่เกิดและเติบโตจังหวัดลำปาง ผลการศึกษาพบว่า “ความเชื่อและพฤติกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการบริโภคอาหารนั้น เพื่อป้องกันและรักษาสุขภาพอนามัย” และยังพบว่า ความเชื่อพื้นบ้านในเรื่องสุขอนามัยและโรคร้ายไข้เจ็บ มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมในการรับประทานอาหารของประชาชนในท้องถิ่นเป็นอย่างยิ่ง ส่วนในเรื่องแหล่งที่ได้มาของอาหารนั้น พบว่ามีอยู่ 4 แหล่งใหญ่ ๆ คือ สวนหรืออาหารที่ผลิตได้เอง ตลาดร้านปลีกย่อย แม่ค้าหาบเร่เพื่อนบ้าน

ในด้านพฤติกรรมกรรมการบริโภค ยິงยง เทาประเสริฐ (2527) ได้ศึกษา “ขอบข่ายพฤติกรรมกรกินของชาวชนบทภาคเหนือ” โดยศึกษาที่อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย เป็นการศึกษาเชิงปริมาณควบคู่กับการศึกษาเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า ขอบข่ายพฤติกรรมกรกิน มี 4 แบบ คือ

1. ข้อห้ามในการกิน

เป็นกฎเกณฑ์ของสังคมที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาในสภาวะหรือสถานการณ์บางอย่าง เช่น ห้ามหญิงตั้งครรภ์กินไข่ หรือ ห้ามหญิงคลอดบุตร (อยู่ไฟ) กินของแสลง เพราะจะทำให้เป็นลมผัดเคื่อน โดยข้อห้าม อาจจะมีหรือไม่มีเหตุผลก็ได้ ถ้าไม่ปฏิบัติตามจะถูกตำหนิ

2. ความเชื่อในการกิน

เป็นความเข้าใจและประสบการณ์ที่ได้ถ่ายทอดและสะสมกันมา โดยมักจะมีเหตุผลหรือข้ออ้างอิง เป็นคำอธิบายถึงผลของความเชื่อนั้น ๆ ซึ่งอาจจะจริง หรือไม่จริงก็ได้ เช่น หญิงที่คลอดบุตรใหม่ จะต้องบิบน้ำนมใน 2-3 วันแรกทิ้ง (Colostrum) เพราะเข้าใจว่าเป็นน้ำเหลืองเสีย และเค็กลายต่ำกว่า 1 ปี จะไม่ให้กินไข่ กินปลา เพราะกลัวเป็นชาง ฯลฯ

3. ความบอຍในการกิน

เป็นการกระทำที่เอาอย่างกัน เพื่อแสดงว่ามีส่วนร่วมหรือเพื่อรักษาสถานะของตนในสังคม หรือเพื่อความจำเป็นทางเศรษฐกิจ โดยไม่จำเป็นต้องถูกต้อง และไม่จำเป็นต้องมีเหตุผล เช่น การเลี้ยงดูลูกด้วยนมขวด ซึ่งแสดงถึงความทันสมัย หรือตามอย่างเพื่อน

4. นิสัยในการกิน

เป็นพฤติกรรมที่แสดงถึงความชอบและไม่ชอบในรสชาติ หรือลักษณะการประกอบอาหาร เช่น ชอบกินอาหารคิบ (ลาบ, ก้อย) ชอบกินรสเผ็ด ไม่ชอบกินผัก ไม่ชอบกินเนื้อ โดยได้ถูกวางเงื่อนไขจากการให้ปฏิบัติเป็นเวลานาน จนเป็นความเคยชิน หรือนิสัย

นภัส ศิริสัมพันธ์ (2527) ศึกษา "พฤติกรรมบริโภคของประชากรในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี" เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ วิธีการศึกษาแบ่งการสำรวจออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ การทำสำมะโน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ สอบถามผู้ประกอบการค้าอาหาร สุ่มตัวอย่างผู้ประกอบการค้าอาหารที่เป็นหญิง 23 % ของผู้ประกอบการค้าทั้งหมด และสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม สัมภาษณ์ผู้บริโภค ผู้มาซื้ออาหารสำเร็จรูปจากแม่ค้า ซึ่งตกเป็นตัวอย่างโดยใช้แบบสัมภาษณ์จำนวน 441 ราย และสัมภาษณ์ตามถิ่นที่อยู่อาศัย สุ่มตัวอย่างกลุ่มแม่บ้าน 4 % ของครัวเรือนในเขตเทศบาลทั้งหมด พบว่า ประชากรในเขตเทศบาลซื้อหาอาหารสำเร็จรูปกินได้

อย่างสะดวกประชากรมีพฤติกรรมการกินที่ฟุ่มเฟือยส่วนมากจะเป็นพฤติกรรมการกินเพื่อความบันเทิง มากกว่าจะให้อิ่มท้อง โดยมีปัจจัยอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่นรสนิยม และความชอบหรือไม่ชอบอาหาร และยังพบข้อที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อถือ คือ ในหมู่คนจีน หรือผู้มีเชื้อสายจีนไม่กิน เนื้อวัว เนื้อควาย ซึ่งเชื่อว่า วัว ควาย เป็นสัตว์ใหญ่ที่มีคุณค่าต่อมนุษย์

ชูเกียรติ มณีธร และคณะ (อ้างในรายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการ 2527, หน้า 98) ศึกษา “ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารการกินในจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกของประเทศไทย” เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ วิธีการศึกษาโดยการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ในเขตเทศบาลเมืองของจังหวัดตราด จันทบุรี ระยอง และชลบุรี รวม 4 จังหวัด และใช้กลุ่มตัวอย่างที่อยู่นอกเขตเทศบาล จังหวัดละ 2 ตำบล รวม 8 ตำบล มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป รวม 550 คน เครื่องมือที่ใช้คือ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับอาหารการกิน การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการหาความถี่และร้อยละของความเห็นของกลุ่มตัวอย่าง และทดสอบความแตกต่างของความคิดเห็นระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ตามตัวแปรโดยใช้ไคสแควร์ พบว่า ผลการเปรียบเทียบตามตัวแปรต่างๆ คำถามทั้งหมด 87 ข้อ เปรียบเทียบตามถิ่นที่อยู่ (ในและนอกเขตเทศบาล) พบแตกต่างกัน 59 ข้อ, เปรียบเทียบตามเพศ พบแตกต่าง 33 ข้อ, เปรียบเทียบตามอายุพบแตกต่าง 74 ข้อ, เปรียบเทียบตามระดับการศึกษา พบแตกต่าง 80 ข้อ, เปรียบเทียบตามอาชีพแตกต่าง 32 ข้อ, ที่มีพหุสัมพันธ์ทางสถิติระดับ .05 ความเชื่อที่กลุ่มตัวอย่างเชื่อก่อนข้างสูง แต่ตามหลักวิทยาศาสตร์ถือว่า ความเชื่อนั้นไม่ถูกต้องเช่น เชื่อว่า “กุ้ง ปลา เนื้อ เมื่อบิบบมะนาวใส่ทำให้สุกได้ (63.82%) เด็กๆ ควรกินข้าวมากๆ จะทำให้โตเร็ว (60.18%) เด็กที่กินกับข้าวมากๆ จะเป็นตานขโมย (60.73%) ซึ่งควรหาทางแก้ไขโดยให้การศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน

ความเชื่อใดที่นักวิทยาศาสตร์ยังไม่ได้พิสูจน์ว่าเป็นความเชื่อที่ถูกต้อง แต่กลุ่มตัวอย่างเชื่อก่อนข้างสูงเช่น กินสาเกแสดงต่อผู้ชายที่เป็นโรคผู้หญิง (77.09%) เป็นต้น

จากทฤษฎี แนวคิด และผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องที่กล่าวมานั้น ผู้วิจัยได้นำมากำหนดเป็นกรอบความคิดสำหรับการวิจัยครั้งนี้ โดยจะศึกษาพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวชนบท

ภาคเหนือ เกี่ยวกับแบบแผนการเลือกบริโภคอาหาร วัฒนธรรมความเชื่อของกลุ่มเด็กเล็ก กลุ่มวัยเด็กเรียน กลุ่มเด็กวัยรุ่น กลุ่มผู้ใหญ่ กลุ่มผู้สูงอายุ ตลอดจนเงื่อนไขและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกบริโภคอาหารของชาวชนบทภาคเหนือ ในขณะที่สังคมเปลี่ยนแปลง

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University